

en der trekt met andere steden in de Republiek, om de eigenheid van Utrecht boven tafel te krijgen, missen structuur; de vergelijking met Nîmes en Augsburg in de conclusie komt wel erg uit de lucht vallen. Ook minder geslaagd is Forclaz' ambitie om een sociale geschiedenis van de religieuze praktijk te schrijven 'au plus près des acteurs' (p. 24). Het gros van de hoofdstukken leunt zwaar op institutionele bronnen. Speciaal uit de acta van de Utrechtse kerkenraad citeert de auteur gretig. De vraag is of dit de meest geschikte bronnen zijn voor een bottom-upgeschiedenis van een religieuze minderheid. Toegegeven, de acta zijn verleidelijk omdat de 'papisten' er zo vaak in voorkomen. En de bronnen waarin de stemmen van individuele katholieken

doorklinken, liggen bepaald niet voor het oprapen. Om hen toch zo dicht mogelijk op de huid te komen, is het zaak het net breed uit te gooien. Met andere woorden, Forclaz zou beter in zijn opzet zijn geslaagd als hij ook katholieke kronieken, egodocumenten, pamfletten, gelegenheidsgedichten, *alba* en wat dies meer zij bij zijn studie had betrokken. Dergelijke kanttekeningen laten echter onverlet dat Forclaz onze kennis over het vroegmoderne katholicisme in de Republiek heeft verrijkt en dat hij een waardevolle bijdrage levert aan het wetenschappelijke debat over de omgang tussen gelovigen van verschillende signatuur.

Carolina Lenarduzzi, Universiteit Leiden

Sari Kivistö, *The vices of learning. Morality and knowledge at early modern universities* (Brill academic publishers; Leiden and Boston, 2014), 304 p., € 126, - ISBN 9789004264120

Pride professors, pedants, and plagiarists

There is today a growing body of literature on the Enlightened tradition of *Historia literaria* – an 18th-century, predominantly 'German' historiography (although almost entirely in Latin) of learning and learned men. This historiography of erudition was primarily tailored to the needs of students seeking an introduction in the abundance of books. University professors churned out polyhistorical bibliographies, with short indications of contents of important books, with tree-diagrams mapping the 'system of knowledge', and with short histories of specific subjects, spiced up with anecdotes about scholars and philosophers. This early modern historiography of the world of learning points to a growing collective self-awareness of the scientific community, known in those days under the label 'Republic of Letters'. The emergence of *Historia*

literaria may partly be seen as a response to the rise of the New Sciences, which forced the humanists to rethink their own traditions and values.

It is in this historiographical tradition, I think, that we should place the outpouring of late 17th and 18th-century disputations, dissertations and treatises on scholarly vices and virtues. This body of sources is studied for the first time extensively in the monograph under review, and in an exemplary way. Sari Kivistö's study is not just an engaging account of the (predominantly condemnable) habits of scholars, but also an excellently written anthropological history of a forgotten province in the world of learning: the Latinate academic world of the Enlightenment. The author, a Finnish scholar of comparative literature who specializes in early modern Latin satire,

has delved into an almost entirely neglected world of academic disputations and dissertations, which only the past decade has been seriously pulling at the attention of historians of knowledge. Disputations have often been dismissed as boring student exercises representing the treadmill of the day-to-day business of mediocre institutions of higher education. They have been ignored by Neo-Latinists, who tend to focus on the esthetically more interesting products of Renaissance humanism (a tradition assumed to have petered out around 1650). Historians of science (usually of individual branches of natural science) have overlooked them, due to a methodical focus on 'big names', still predominant despite the sociological turn. Or they are simply ignored by historians who lack knowledge of Latin. Kivistö resurrects these sources, and shows them to be gold mines for our understanding of the self-reflection of a particularly influential section of early modern society. Dissertations were supposedly written by students, but more often than not their supervisors were to a large extent responsible for their contents. Kivistö cleverly circumvents the problem of having to establish individual authorship by consistently assuming shared authorship. Her command of Latin is demonstrated by the impeccable transcriptions in the footnotes, which allow the reader to check her translations and paraphrases.

Oddly enough, the author only mentions *Historia literaria* in her penultimate footnote, with reference to an English colleague, ignoring leading German historians of 18th-century German erudite historiography such as Frank Grunert. Although Kivistö flags up the Pietist inspiration of many of her sources, she warns against the easy contextualising of these sources within the history of German pietism. But I think she offers few alternative explanations for the geographical concentration of her

sources. Several 18th-century Italian, French, Dutch, English and Swedish authors do make their appearance, but the preponderance of texts coming from Pietist circles does suggest a strong correlation. Kivistö persistently draws attention to the emergence, after the Battle of the Books, of a new sociability in the world of learning, due partly to the rise of the natural sciences, but also to a growing audience of consumers of literature and learning. This audience required scholars to reckon with readers who had little erudite background. It forced them to communicate in new ways: the old *commercium literarium* could not be restricted anymore to mutual communication with colleagues, but now also required one-way communication to anonymous audiences via the new medium of the journal.

The sources Kivistö has scrutinized often repeat each other. As a whole, they form a genuine tradition, but as individual parts they each tend to organize their material in different ways. The themes they treat are closely interwoven: scholarly fame, pride, arrogance, dishonesty, etc. all invoke each other. The author has admirably untangled this web and organized her chapters in a way that retains the organic unity of the scholarly vices inherent in the sources. Although her focus is on a half dozen major treatises, she has uncovered dozens of smaller dissertations, and still, repetitions in the monograph are few and far between.

In two places, the author could not resist the temptation to compare 18th-century opinions of scholarly virtue to 21st-century ethics of learning, and it must be admitted that much of what she has served up sounds all too human: her book is populated by charlatans, pedants and titulomaniacs. For anyone interested to learn why so many philosophers ended up drowning or why scholars (still) fight each other over grammatical trivialities; for all ea-

ger to learn to recognize the symptoms of literary Machiavellism or the potential atheism of curiosity; for all readers willing to learn more about the alcoholism, food abstention or smoke addictions of smelly university professors, or the furious dogs, vulpine characters and bibliomaniacs who have always populated our bi-

otope, this monograph makes not only good bed-time reading, but has also a significant new contribution to make to the history of knowledge.

Dirk van Miert, Utrecht University

Sophie Bourgault en Robert Sparling ed., *A companion to Enlightenment historiography* (Brill Academic publishers; Leiden en Boston 2013) 509 p., € 167,- ISBN 9789004251854

Licht op het verleden

Gemeenplaatsen leiden vaak een lang en hardnekkig leven, ook in de historische wetenschap. Zo vindt men in overzichtswerken nog steeds regelmatig de mening herhaald dat de achttiende eeuw, de eeuw van de Verlichting, een onhistorische eeuw was. De *philosophes* zouden niet in staat zijn geweest het verleden in zijn eigen waarde te laten, vonden het niet nodig grondig historisch bronnenonderzoek te doen, beoordeelden eerdere tijdperken met het oppervlakkige en gebrekkige instrumentarium van de achttiende-eeuwse rede, en waren in hun denken vooral gericht op hun eigen tijd en op de toekomst. Dergelijke negatieve karakterisering van de achttiende-eeuwse omgang met het verleden gaan uiteindelijk terug op de – polemische – romantische verwerping van de verlichte geschiedschrijving. Het openlijke *dédain* waarmee de romantici de historiografische erfenis van de Verlichting behandelden heeft in later tijden subtielere vormen aangenomen, maar is nooit helemaal verdwenen. Voor de grote twintigste-eeuwse Duitse ideeënhistoricus Friedrich Meinecke was de verlichtingshistoriografie weliswaar niet onbelangrijk, maar uiteindelijk toch slechts een bescheiden voorbode van de latere en glorieuze 'Entstehung des Historismus'. Veel andere historici menen,

in navolging van Reinhart Koselleck, dat het voor het moderne historische besef wezenlijke denkbeeld van een fundamenteel verschil tussen heden en verleden pas mogelijk werd gemaakt door de diepe breukervaring veroorzaakt door de laat achttiende-eeuwse revoluties. Pas vanaf dat moment was het oeroude adagium *historia magistra vitae* niet langer geloofwaardig, en trad, aldus François Hartog, een geheel nieuw en modern 'régime d'historicité' in werking.

Tegen de expliciete of impliciete bagatellisering van het belang van het historisch denken van de Verlichting is gedurende de twintigste eeuw toenemend verzet gerezen. In zijn in 1932 verschenen *Die Philosophie der Aufklärung* wijdde Ernst Cassirer een hoofdstuk aan 'Die Eroberung der geschichtlichen Welt'. Hij begon het met de opmerking dat het bekende cliché over de onhistorische aard van de achttiende eeuw volstrekt onhoudbaar was. Cassirers aanzet tot herwaardering van het historisch denken van de Verlichting werd een aantal decennia later uitgewerkt door diens bewonderaar Peter Gay. In Gays tweedelige standaardwerk *The Enlightenment, An interpretation* (1966-1969) werd het vernieuwende karakter van de achttiende-eeuwse geschiedschrijving uitvoerig behandeld. Zonder te ont-